

Ellen Elster: Kamp mot kvinnelig verneplikt

I 1977 fikk norske kvinner adgang til å gjennomføre vanlig befalsutdanning i forsvaret. I dette innlegget fra 2007 skriver fredsaktivist Ellen Elster om kampen mot kvinnelig verneplikt på 1970-tallet.

Peruanske soldater under en militærparade., Eier: Flickr

Spørsmål om kvinners deltakelse i det militære og verneplikt for kvinner er ikke noe nytt.

Om forfatteren

Ellen Elster var aktiv i Folkereisning Mot Krig på 1970- og 1990-tallet. Hun har også jobbet internasjonalt i War Resister’s International. 31. oktober 2007 holdt hun dette innlegget i seminarrekken «Milepæler i 1970-årenes kvinnekamp», som Kilden arrangerte i samarbeid med Norsk Kvinnesaksforening (2006-2007).

Kvinneres reservearme har eksistert til alle tider, for eksempel i USA og Storbritannia under første og andre verdenskrig, samt en rekke geriljakriger. Det innebærer at kvinner trekkes inn i de væpnede styrkene, både som kjempende og i servicefunksjoner. Når krigen er over, blir de sendt tilbake til kjøkkenbenken.

Det som er nytt i dag, synes å være en større aksept for kvinnes deltakelse i det militære, at de nå er ”en av gutta”, og at kvinner har en omsorgsfunksjon som kan være nyttig i visse situasjoner.

Om dette er et framskritt for kvinners likestilling og frigjøring, ja det er det uenighet om.

Protestene mot kvinners deltakelse og verneplikt gjennom tidene har variert i styrke, med ulike argumenter, og som er avhengig av samfunnssituasjonen. I denne innledningen skal jeg si litt om forslag om verneplikt for kvinner og kvinners deltakelse i det militære på ulike historiske tidspunkt, og kvinnebevegelsens reaksjon.

Innlegget er delvis basert på historien til Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF) og delvis min egen aktivitet i Folkereisning mot krig (FMK) fra 1975.

Slutt på krigen og ny kald krig

Under siste krig hadde norske kvinner i Storbritannia og Canada i alderen 18 til 40 år verneplikt. I 1946 ville Forsvaret fortsette opplæringen av de kvinnelige soldatene, kalt for ”K-soldatene”. Det ble foreslått å innføre allmenn verneplikt for kvinner i fredstid.

Forslaget vakte debatt og stor motstand. Bakgrunnen for forslaget var at Tyskland ble okkupert av de ”allierte” styrkene. Norge skulle sende avgårde 4 000 menn, og omkring 100 ”K-soldater” skulle sendes med.

Bare dette skapte debatt. En sentral deltaker var Birgit Schiøtz. I en samtale med henne i 1976 (IKKEVOLD 5-6/1976) fortalte hun at debatten fikk en veldig rask moralsk dreining. En general hadde sagt at ved å sende unge norske jenter til Tyskland, kunne bidra til at de norske guttene ville holde seg unna tyske jenter!

Birgit Schiøtz pekte på det kyniske i et slikt utspill i en artikkel i Dagbladet, og avsluttet med å påstå at det egentlig dreide seg om ”kamouflert militær bordellvirksomhet”. Dermed kom reaksjonene, som endte med en livlig debatt i Stortinget, hvor representantene var mer opptatt av at mennene måtte få med seg kondomer, enn hva det innebar å ha verneplikt for kvinner.

Men debatten handlet ikke bare om dette.

Fra en nokså samlet kvinnebevegelse var engasjementet stort mot ideen om verneplikt for kvinner. Vi kan spekulere på om dette engasjementet skyldtes at nå var en krig nettopp slutt, og at

en håpet på en fredelig tid framover. Derfor kan tanken på tvungen verneplikt for kvinner ha virket nærmest avskyelig, ”mangel på respekt for menneskeverdet som truer med å ødelegge verden” (Norske Kvinners Nasjonalråd), og at forslaget ”må betegnes som et voldsomt tilbakeskritt i menneskehetens utvikling” (Norges Bondekvinnelag).

Dette ble uttrykt av organisasjoner som egentlig mente at det var greit med arbeidsplikt i krigs- og krisetid for blant annet å frigjøre menn til krigstjeneste (Norske Kvinners Nasjonalråd, Norges Bondekvinnelag, Norges Husmorforbund) (fred og frihet nr 6 1946). Noen av organisasjonene var opptatt av kvinners mulighet for yrkesutdannelse og gjøre det mulig for gifte og ugifte kvinner for å delta i arbeidslivet (Kvinnelige akademikere, Norsk Kvinnesaksforening).

Særlig Kvinnelige akademikere pekte på at ved å gi kvinner like muligheter ville være en god forutsetning for å tjene landet i freds- og krigstid. Jeg opplever at en her skilte mellom verneplikt og frivillig deltakelse i det militære og ikke en generell avstandstaken fra det militære.

Andre syn som kom fram var at ”kvinnens første og største oppgave er å gi og bevare liv, ikke å utslette det” (Norges Husmorforbund), ”kvinnernes rolle i forhold til oppdragelse av barn og kvinners samfunnsplikter som svangerskap, barnefødsler og småbarnsstell, og som ikke er sammenlignbar med noen annen samfunnsinnsats” (Fredskvinnelaget, Norsk Kvinnesaksforening). Her fremmes kvinnernes tradisjonelle rolle som mor og den som gir liv.

Også mer antimilitaristiske synspunkter ble framsatt, som ”avstandstaken fra selve militarismen med voldsmentalitet og brutalitet som kvinnene alltid har motarbeidet” (Oslo Venstrekvinnelag), ”ingen automatisk likestilling, men snakk om likeverd og som ikke vil være i overensstemmelse med demokratisk tankegang” (Oslo Venstrekvinnelag, Norges Husmorsforbund (noe annet enn Norges Husmorforbund)).

For IKFF var hensynet til fredsarbeidet dominerende. I en artikkel i Fred og Frihet fra 1946 skrev daværende landsleder Marie Lous Mohr at ”tusenvise av kvinner rundt om i verden mener at det er menns og kvinners plikt, ikke bare for deres egen skyld, men i enda høyere grad for barnas, i alle land å motarbeide militariseringen, som uvegerlig vil føre til krig.” Dette var et klart antimilitaristisk grunnsyn og med vektlegging av kvinnernes tradisjonelle roller. IKFF var tydelig på at fred måtte fremmes gjennom FN.

I 1947 utga Kvinneligaen en egen folder, ”Kvinnen og verneplikten” der forslaget om tvungen verneplikt for kvinner beskrives som et angrep på kvinnen som ”livgivende” og ”livsbevarende” ”Vi kvinner må si nei til å gå inn i krigssystemet.”

Det var altså stor sprik i argumentene om kvinners deltakelse i det militære. Men lovforslaget om verneplikt for kvinner ble trukket tilbake. Et nytt forslag om verneplikt for kvinner ble fremmet igjen i 1953. Heller ikke denne gangen ble forslaget vedtatt. Da hadde den kalde krigen brudt ut for fullt.

Beredskapslovene kom i 1950. I følge disse lovene var det mulig å skrive ut kvinner til tjeneste i forsvaret når krig og krise truet.

Allerede i 1952 protesterte IKFFs landsmøte mot lovforslaget som skulle komme, og krevde at ”folkemeningen må få en avgjørende innflytelse i en så viktig sak”. IKFF sendte en lengre henvendelse til Stortinget med en ”inntrengende henstilling om ikke å ... ta inn kvinner som frivillige i Forsvaret.” ... ”[vi] vil be Stortinget nøye overveie hvilken betydning det har at for utviklingen av et fredelig demokrati at kvinnene holdes helt utenfor den militære sektor i fredstid.” Det militære var nå blitt en arbeidsplass for kvinner.

Frigjøring og ikke automatisk likestilling på menns premisser

Så skjedde det ikke noe i det offentlige rom før begynnelsen av 1970-tallet. Da ble det satt ned et utvalg som vurderte kvinnetjenesten i forsvaret – KIF (NOU 1973: 37 Kvinnetjenesten i forsvaret).

Foto: Tufte, Thorbjørn

Oslo Museum

Akershus festning i Oslo midt i 1960-årene. Foto: Thorbjørn Tufte, Oslo Museum

Det var flere grunner for å vurdere dette. Det var behov for personell. Fødselstallene etter etterkrigsgenerasjonen var på vei nedover. Derfor ble vernepliktsalderen for menn satt ned, og det ble innført en overgangsordning over noen år for å sikre jevn tilgang av vernepliktige. Samtidig så en mulighet for at en frivillig tjeneste for kvinner kunne frigjøre menn til krigstjeneste. Videre tillot Beredskapslovene å skrive ut kvinner til militærtjeneste.

Disse lovene kunne først iverksettes i en krigssituasjon. Da ville det være for seint for at forsvarets spesielle behov skulle bli dekket tidsnok. Forsvaret måtte allerede i fred kunne disponere personellet og utdanne det i sin planlegging, slik det het i innstillingen. Det var også mulig for kvinner å la seg mobiliseringsdisponere på forhånd. Det var imidlertid nedslående få kvinner som gjorde det.

Men det fantes også sivile kvinner med arbeid i forsvaret og som på frivillig grunner hadde meldt seg som mobiliseringsdisponerte. De stilte krav om større likestilling. Dette var en tid hvor kvinnebevegelsen var på frammarsj.

Utredningen munnet ut i St meld nr 62 (1974-75) Kvinnetjenesten i forsvaret. Den åpnet opp for begrenset adgang til visse greiner i ikke stridende stillinger og på frivillig grunnlag for kvinner. Det innebar til en viss grad at enkelte utdanninger var tilgjengelig for kvinner, ved siden av at de også fikk lønn og mulighet for å gjøre militær karriere.

Stortingsmeldinga ble behandlet i Stortinget våren 1976. SV sto nokså aleine om å gå imot meldinga på Stortinget. Partiet ba om ny og breiere behandling (IKKEVOLD 5-6/1976). Arne Kielland som representerte mindretallet i SV-gruppa, mente at kvinner med sine myke verdier vil føre disse med seg inn i det militære og på den måten humanisere det. Berit Ås og Torild Skard frontet SVs hovedsyn. Berit trakk fram hva det militære forsvaret egentlig sto for, hvilken rolle det spilte i sin tilknytning til NATO, og den motsetningen det sto i til de menneskelige verdiene, samt rollen kvinnene spilte i samfunnet.

Torild fikk siste ordet i debatten og sa blant annet:

”Det vi frykter, hvis kvinnene integreres i det militære, er at desto mer de eventuelt integreres, desto mer vil deres grunnlag for å stå på alternative verdier, for arbeid i fredens tjeneste, bli svekket. Da vil deres grunnlag for å arbeide mot våpenkappløpet, mot våpenhandel, mot våpenforskning osv i realiteten bli svekket. Vi trenger den forankring vi har i de verdiene vi har i dag, og vi trenger å styrke det grunnlag vi har utenfor militærsystemet.”

Det tok ikke lang tid før adgangen til å delta i det militære for kvinner ble fullt ut åpnet innen alle greiner og inklusive stridende oppgaver. Militære kvinner protesterte mot at karrieremulighetene ikke var lik for kvinner og menn, og slik det var nå kunne ikke menn og kvinner konkurrere ut fra like vilkår. I 1979 ble tjenesteområdene for kvinner utvidet, men fortsatt ikke i stridende stillinger

(St prp nr 102, 1978-79, Om visse organisasjonsendringer mv i forsvaret). I 1984 fikk kvinner adgang til frivillig verneplikt (St prp nr 1, 1983-84, Forsvarsdepartementet). I 1985 opphørte alle begrensninger for kvinners deltakelse på frivilling basis, inkludert stridende stillinger (St prp nr 1, 1984-85, Forsvarsdepartementet). Dette er ordningene slik de fungerer i dag, og det er innført ytterligere tiltak som fører oss nærmere militær verneplikt for kvinner.

Høsten 2007 ble frivillig sesjon for unge jenter innført. I St meld nr 36 (2006-2007) om økt rekruttering av kvinner diskuteres hvordan flere kvinner kan tiltrekkes det militære. Det foreslås opptak og seleksjon til utdanning og stillinger, lederutvikling, forskning og holdningsskapende arbeid. Forsvarskommisjonens innstilling som kom høsten 2007, foreslås kjønnsnøytral sesjonsplikt og verneplikt. Forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen har ikke lagt skjul på sitt syn og at kommisjonens innstilling er i tråd med dette. Behov for personell er riktignok ikke lenger stort. Forsvarsministeren har i flere sammenhenger uttalt at kun de beste, av både menn og kvinner, skal plukkes ut til det militære.

På sett og vis er kvinnes innsats ”oppdaget” gjennom kvinners deltakelse i FN-styrker og NATOs ”out of area” strategi. Det handler om en liten del av de militære styrkenes oppgaver etter en krig, hvor det militære blant annet har sivile oppgaver. FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 gir legitimitet til dagens satsing. (Det eneste området hvor det kan synes som om regjeringen har tatt resolusjonen på alvor).

IKFF skulle gjerne ha sett at det i stedet ble etablert ”sivilt fredsarbeid” med fredsopprettende og konfliktløsende oppgaver i områder som har behov for ekstern bistand, og uten militær bistand. I liten skala finnes det eksempler på det som Peace Brigades International og Nonviolent Peace Force. Dette er organisasjoner som uten offentlig støtte er i stand til å beskytte sivile i konfliktsituasjoner gjennom ikkevoldelige metoder.

Freds- og kvinnebevegelsens respons på 1970-tallet

Kvinnetjenesten ble innført i 1977. Jeg anser dette som et vendepunkt for dagens tjeneste for kvinner.

Det var en tid hvor kvinners rettigheter og frigjøring sto på den samfunnsmessige dagsorden. Innføringen møtte imidlertid lite motstand fra kvinnebevegelsen. Den førte ikke en gang til noen større debatt, som vi kanskje kunne ha ventet. Kanskje er det fordi det ofte er blitt hevdet at det militære ikke angår kvinner i like stor grad som menn? Og et spørsmål er om hadde reaksjonene vært like kraftig som etter krigen, ville vi da ha sett en annen utvikling?

Jeg selv kom med i FMK i 1975. Vi tok initiativ til en kampanje mot stortingsmelding 62. Vi produserte informasjonsmaterieil, skrev debattinnlegg i aviser, oppfordret andre kvinnegrupper til

å delta og startet en underskriftskampanje. Vi argumenterte ut fra forsvarspolitiske og frigjøringsmessige perspektiver.

Hva slags samfunn skulle vi forsvare og med hvilke midler? Vi aksepterte heller ikke en automatisk likestillingstenkning og at likestillingen skulle skje på mannssamfunnets premisser. Verdier som representerte kvinner skulle være og at likestillingen skulle skje på mannssamfunnets premisser. Verdier som representerte kvinner skulle være like mye verdt.

Vi snakket om frigjøring, ikke om likestilling, og mente at de verdiene som ble fremmet av radikale feminister var i overensstemmelse med et ikkevoldsperspektiv.

Vi samarbeidet med IKFF og Norsk Kvinneforbund. IKFF uttalte at sier kvinnen ”ja til mannens forslag om kvinnelig verneplikt, så sier hun ja til ’krigssystemet’ ved å øke dets effektivitet. ... Kvinners første og største samfunnsplikt er barnefødsler og barnevern. Den kan ikke forlikes med det livsødeleggende krigssystemet” (IKKEVOLD nr 2/1982).

Utover det var responsen fra den framvoksende nye kvinnebevegelsen nedslående. Det var tydelig at det var helt andre saker som sto på dagsorden.

IKKEVOLD (5-6/78) gjennomførte en rundspørring blant kvinneorganisasjonene for å presentere hva slags syn de sto for. Mange av de organisasjonene som var på banen i 1946, var ikke særlig opptatt av spørsmålene 30 år seinere. Mange av dem var medlem i Kvinners Frivillige Beredskap som har til oppgave å forberede, samordne og styrke kvinnes innsats i tilfelle krig eller krise.

Heller ikke de nye kvinneorganisasjonene var særlig opptatt av dette. De kom på banen mye seinere, og da var det for seint.

En hendelse kommer jeg ikke til å glemme så lett. Det nyetablerte Brød og Roser arrangerte et møte i 1975/76. Omkring 400 kvinner var tilstede. Det var så vidt jeg fikk lov til å holde en kort appell innledningsvis for å oppfordre kvinnene til å undertegne underskriftslista som ble sendt rundt. Omkring 10 kvinner skrev under. (Til sammen samlet vi inn 235 underskrifter.) Oppmerksomheten var tydeligvis et annet sted.

Noen få år etter endret dette seg. Blant annet bidro Sirene og KjerringRåd med artikler som kan ha ført til at kvinner ble oppmerksomme på forholdet.

I Brød & Rosers avis nr 1/1979 gjorde Brød & Roser noen innrømmelser:

”På dette tidspunktet hadde Brød & Roser overhodet ikke tatt stilling til spørsmålet. Det har vi ennå ikke gjort, men det er nødvendig, og det er ikke noe vi kan utsette. Her har vi nemlig et skoleeksempel på likestilling i praksis. ... Hvordan kan vi bli lurt av vår egen idealisme? Har vi bedt om å få være med på menns faenskap, og er det nødvendig? Skal vi sørge for en likestilling som

styrker det maskuline aggresjonsuttrykket, fordi vi står sammen mot fiender våre menn har gitt oss? Hva og hvem er det vi skal forsvare og på hvilke premisser?”

Samtidig benyttet organisasjonen stoff fra IKKEVOLD. På landsmøtet til Brød & Roser i 1981 vedtok organisasjonen en uttalelse mot verneplikt (IKKEVOLD nr 2/1982).

”Kvinnefrigjøring betyr ikke likestilling med mannen på mannens premisser i dagens samfunn, som er et samfunn vi ønsker å endre. Frigjøring kan vi kun oppnå ved å kjempe for noe nytt og bedre. Det er misforstått kvinnesak å gå med på den borgerlige likestillingsfilosofien som ligger bak kravet om kvinnelig verneplikt. Kvinnelig verneplikt vil ikke gjøre kvinner og menn likestilte. Det vil gi kvinnene en ekstra byrde, og dermed gjøre kvinnes situasjon i Norge i dag dårligere.”

Kvinnefronten var en annen organisasjon som var betydelig på denne tida, men med et noe annet ideologisk tilnærming, i og med at de sto nær AKPml. Organisasjonen var opptatt av å støtte kampen mot imperialismen, som skulle være væpnet. Fred støttes ikke for enhver pris, uttalte organisasjonen til IKKEVOLD (5-6/78). Noen år seinere uttalte Kvinnefronten til IKKEVOLD (nr 2/1982) at de ikke hadde tatt prinsipielt standpunkt til verneplikt for kvinner.

Men slik jeg husker debatten, gikk det mye på kvinnes rolle i den væpna revolusjonen og den tredje verdenskrig skulle være likestilt.

Oppsummering

Hvorfor åpnes de militære portene for kvinner?

I krig og rett etter krig har det vært behov for å avlaste menn til operative oppgaver. Det kjønnsdelte samfunnet var mye tydeligere enn i dag. Det handlet mye om kvinners forhold til barn og oppdragelse, i forhold til det livgivende, både det biologiske og den sosiale rollen. Det ble snakket om verdier. Enkelte var opptatt av det militære som en krigsmaskin. Dette er argumenter som vi finner igjen i dag, men med mindre vekt på det biologiske.

På 1970-tallet hadde det militære en personellkrise blant menn. Derfor ble vernepliktsalderen satt ned. Kvinner kunne igjen bidra til å frigjøre mennene til operative oppgaver. Dette kunne nå legitimeres av at likestilling var kommet på dagsorden. To ganger i etterkrigstida hadde myndighetene feilet i forsøk på å innføre verneplikt for kvinner. Det kan tenkes at en derfor ønsket å åpne portene litt mer forsiktig. I tillegg var det mye motstand blant militære menn til å inkludere kvinner i sine rekker.

I dag er det slik at FN resolusjonen 1325 legitimerer behovet for kvinner inn i aktiv tjeneste, samtidig som en ser at kvinner og menn kan utfylle hverandre. Det er i hvert fall argumentet som

benyttes i dagens rekrutteringskampanjer. I dag er det ikke personell mangel som danner grunnlaget, men som forsvarsminister Anne-Grete Støm-Erichsen har sagt flere ganger, er de på jakt etter de beste.

Kvinneorganisasjonene har hatt ulikt engasjement til dette spørsmålet gjennom disse 60 årene. De første tiårene var de veldig aktive mot verneplikt for kvinner, og det ble derfor ingen gjennomføring av regjeringens planer (i motsetning til NATO og beredskapslovene). Spørsmålet om kvinners mulighet for deltakelse på frivillig grunnlag, syntes det å være uenighet om. I dag er det spørsmålet om verneplikten som splitter.

På 1970-tallet var debatten stort sett fraværende i den nye kvinnebevegelsen. Det er trist, for de verdiene som ble fremmet på denne tida, kunne kanskje ha gitt en effekt på likestillingsdebatten. Mye tyder på at troen på den automatiske likestillingen har vunnet fram. Det innebærer at det er mennenes verdier som betyr noe, ikke omsorgsykker. 1970-tallets frigjøringsdebatt synes å være borte, men er kommet litt til syne i debatten om kvinners verneplikt.

[Les mer om kjønn og militæret på vår temaside om Forsvaret](#)

[Les mer på vår temaside for FN-resolusjon 1325](#)

Se også

- [Mari Holmboe Ruge: Kvinner og militær verneplikt](#)

KVINNER I KRIG OG FRED

Av Ellen Elster, 2007

Last ned | Del

Meldinger ved utskriftstidspunkt 22. oktober 2026, kl. 23.54 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.